

С учетом изложенного полагаем, что разработка теоретических и прикладных проблем моделирования при расследовании преступлений в сфере компьютерной информации, а так же создание специализированного программного обеспечения способно существенным образом оптимизировать работу следователя по данному направлению. При этом какими бы совершенными ни были компьютерные программы, они не смогут заменить его в полной мере.

С.В. Головкін

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВ ВІДНОСНО ВЛАСНОСТІ ОСОБИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Спосіб вчинення злочину суттєво впливає на розслідування та кваліфікацію злочинного діяння, його ознаки займають центральне місце у криміналістичній характеристиці злочину. Ґрунтовні дослідження способу вчинення злочину належать вченим-криміналістам, які розуміли спосіб вчинення злочину як об'єктивно і суб'єктивно обумовлену систему поведінки суб'єкта до, в момент і після вчинення злочину, яка залишає різного роду характерні сліди на зовні, допомагає, використовуючи криміналістичні прийоми і засоби, отримати уявлення про сутність того, що відбувалося, поведінку злочинця, його особистісні дані тощо.¹ Це практична сторона діяльності, система об'єктивних та суб'єктивних чинників, функціонально пов'язаних з місцем, часом, засобами досягнення мети.²

Практично неможливо навести вичерпний перелік способів вчинення шахрайства, оскільки його зміст можуть складати різноманітні дії, залежно від винахідливості злочинця, досвіду, форм

¹ Криміналістика: Учебник / Под ред. Н.П. Яблокова. - М.: Изд-во БЕК, 1996. - С. 48; Зуїков Г.Г. Криміналістическе ученіе о способе совершениа преступлениа: Автореф. дисс. ... д-ра юрид.наук: 12.00.09. - М., 1970. - 31 с.;

² Зорин Г.А. Теоретические основы криминалистики. - Минск: Амалфея, 2001. - С. 216-217.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

майнових цінностей, особи потерпілого. Завдяки такій обумовленості способів – це певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось.¹ Він конкретизує сам злочин, встановлює момент його початку та закінчення, тому традиційно виділяють спосіб підготовки до злочину, вчинення злочину, приховання злочину.

Неможливість наведення всіх можливих способів, які у сучасних умовах продовжують удосконалюватися, видозмінюватися, трансформуватися завдяки багатьом чинникам, все одно вимагає розробки класифікації способів вчинення шахрайства.

Залежно від часу виникнення способів, їх можна класифікувати на:

- традиційні (класичні) способи вчинення шахрайства;
- сучасні (нові та модернізовані традиційні) способи.

Традиційні способи добре відомі слідчій практиці: підміна відрахованої суми фальсифікованим предметом, що нагадує пачку грошей (грошові "ляльки"); обман при розміні грошей ("ломка" купюр); продаж підроблених ювелірних виробів (формазонство); застосування шулерських прийомів у грі у кістки, наперстки, використання форменого одягу тощо.

Слідча практика українських правоохоронних органів все частіше стикається з новими способами шахрайства, які хоча і не мають сьогодні масштабного характеру, але тенденція до їх зростання існує.

Вивчення емпіричного та теоретичного матеріалу дає підстави для наступної класифікації сучасних способів шахрайства відносно громадян залежно від сфери застосування обману або зловживання довірою:

- **шахрайство у сфері релігійних відносин** (в Україні мають поширення традиційні конфесії (православ'я, католіцизм, мусульманство, протестантизм), представники яких відрізняються усталеними поглядами і традиціями. Разом з тим, частина населення, особливо молодь, вимушені мігранти, виявилися неготовими до критичного, об'єктивного ставлення до інших релігійних вчень. Наслід-

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. - К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2003. - С. 1179.

ком цього є збільшення сект, релігійних течій, керівники деяких з яких прагнуть особисто збагатитися за рахунок своїх прихильників, прочан. Релігійне шахрайство має надійне маскування під цивільно-правові угоди. Релігійні доктрини сект містять вимоги про передачу майна у нібито добровільній формі, що ускладнює доведення складу злочину);

- **шахрайство у сфері ЕОМ, Інтернет** (арсенал способів багатий – електронний обман у вигляді спаму (листи з пропозицією отримання спадку померлого чоловіка, гроші якого знаходяться на рахунку у іноземному банку), шахрайські Інтернет-продажі товарів на Інтернет-торгах, аукціонах. Даний спосіб модернізований, адже існував і до появи всесвітньої мережі в рамках поштового зв'язку);

- **шахрайство у сфері нерухомості** (причинами злочинності є відмова держави від розв'язання соціальних проблем населення, здійснення приватизації житла в умовах зубожіння квартирономачів та уповільнення темпів житлового будівництва, перерозподіл квартир, супроводжуваний кримінальними проявами проти колишніх власників. Спосіб здійснення злочинів у сфері нерухомості обов'язково містить у собі характерні елементи: одержання документів, що дають право володіти або розпоряджатися квартирою; одержання документів, що засвідчують особистість потерпілого, ключів від квартири; заволодіння квартирою; оформлення продажу; виписки потерпілого з квартири).

- **шахрайство у сфері кредитування, страхування** (жертвами можуть виступати як фізичні особи, так і кредитні та страхові організації. Серед суб'єктів у цій сфері слід назвати вельми широке коло осіб: страхові представники та посередники (агенти, брокери), експерти-оцінювачі, працівники СТО, автосервісів, автомагазинів, нотаріусів, юристів. Сфера страхування викликає жвавий інтерес у злочинних груп. Так, тривалий час у Одесі діяла група з декількох екіпажів автомобілів, яка здійснювала фіктивні ДТП з метою отримання грошової компенсації з учасників ДТП та страхових компаній).¹

Системно-структурний метод дослідження способів вчинення шахрайств у сучасних умовах здійснюється у контексті аналізу характеру дій шахраїв. Результатом аналізу є визнання типовою для

¹ www.kriminal.info.ua

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

шахрайств трюхланцюгової структури способу. Елементи ланцюга не самостійні один від одного, вони послідовно змінюють один інший у шахрайській діяльності, тому чітко визначити межі між ними неможливо. Так, приховання шахрайства може відбуватися заздалегідь, на етапі готування до нього. Таке розмежування має важливе практичне значення, адже кожен спосіб залишає сліди, притаманні йому та за допомогою яких виявляється на етапі розслідування.

Вже зазначалося, що обман у шахрайстві може бути дуже різноманітним, і види його важко піддаються повному перерахуванню. Так, один з перших дослідників проблеми криміналістичної характеристики шахрайства М.М. Букаєв у власному науковому дослідженні перерахував деякі способи (зокрема, надання "допомоги" у придбанні дефіцитних товарів, отримання речей у "тимчасове користування", обман шляхом привласнення функцій посадової особи, отримання грошей у борг), але увагу акцентував на способах, що ґрунтуються на азартних іграх.¹ У вітчизняній літературі було зроблено спробу всі види шахрайського обману об'єднати у групи. Проте єдиної уніфікованої думки серед криміналістів не знайдено. Одні автори вважають, що при шахрайстві як підстави діяльності потерпілого можна виділити три види обману.² Інші пропонують усі види обману відповідно до його сутності об'єднати в чотири групи.³

На нашу думку, доцільно виокремлювати наступні види обману:

1. Обман стосовно особи шахрая та інших громадян (неправдиві відомості про властивості, якості, правові характеристики, наявність співучасників, третіх осіб, злочинні задуми, тотожність особи з тим, за кого себе видає);

2. Обман у намірах;

3. Обман стосовно окремих предметів (іх існування, призначення, фізичних характеристик, тотожності);

¹ Букаєв Н.М. Тактика и методика расследования мошенничества. Дис. ... канд. юрид. наук. - К., 1989. - С. 35-42.

² Никифоров Б.С. Борьба с мошенническими посягательствами на социалистическую и личную собственность по советскому уголовному праву. - М.: Изд-во АН СССР, 1952. - С. 32.

³ Борзенков Н.Г. Ответственность за мошенничество (вопросы квалификации). - М.: Юридическая литература, 1971. - С. 32.

4. Обман стосовно подій, з приводу яких створюється омана щодо минулого, теперішнього, майбутнього часів.

Розглянемо наведені види обману детально.

1. Обман стосовно особи шахрая та інших громадян (неправдиві відомості про властивості, якості, правові характеристики, наявність співучасників, третіх осіб, злочинні задуми, тотожність особи з тим, за кого себе видає). Поширення цей обман набув відносно отримання майна чи прав на нього шляхом неправдивих повідомлень; обіцянка сприяти вступу до ВНЗ, отримати коштовну річ за помірною ціною або дефіцитний товар, прописати особу у житловому приміщенні.

2. Обман у намірах

У практиці слідчих органів часто зустрічається такий спосіб обману у намірах, як позичання боргу без наміру його повернути. Схема обману ґрунтується у наявності між боржником та позичальником довірливих стосунків, що склалися раніше. Саме наявність довіри між ними є підставою для відносин позики. Шахрай може попередньо неодноразово позичати гроші та повертати їх у встановлений термін, навіть сплачуючи відсотки за користування. Таким чином він завойовує довіру з боку потерпілого. Шахрай у ролі боржника позичає навмисно гроші без наміру повернути їх будь-коли. І у певний час починає уникати зустрічей із кредитором, приховується у іншій місцевості. Для гальмування можливого процесу порушення кримінальної справи за фактом шахрайства злочинець може ініціювати повернення незначної частини боргу із проханням пролонгувати угоду позики до "кращих часів".

3. Обман стосовно окремих предметів (їх існування, призначення, фізичних характеристик, тотожності). Під таким обманом розуміється уведення потерпілого у оману відносно існування предметів, тотожності, якості, кількості, вартості, розміру, тощо. Обман у існуванні предмету має місце, коли потерпілий вводиться у оману відносно факту існування у розпорядженні винного певної речі. Як правило, такий обман сполучається також з обманом у намірах. Обман стосовно предмета може мати відношення до його якості та кількості. Такий обман частіше існує у формі угоди купівлі-продажу і часто має місце, коли шахрай під видом однієї речі передає іншу, що відрізняється від обумовленої родови-

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ми ознаками (речова чи грошова "лялька"). Обман у кількості предметів має місце, коли злочинець передає потерпілому річ обумовленої якості, але у меншій кількості, отримуючи від потерпілого майно за обумовлену кількість.

4. Обман стосовно подій, з приводу яких створюється омана щодо минулого, теперішнього, майбутнього часів. Обман з приводу різних подій та явищ полягає у введенні особи у оману відносно подій та явищ, що слугують підставою для передачі майна. Прикладом такого обману може слугувати незаконне отримання грошових коштів у якості пенсій, інших виплат шляхом надання неправдивих документів про трудовий стаж, професію, умови праці, розмір заробітної плати, що впливає на розмір виплат. Такий обман злочинці використовують у випадку повідомлення про факт виконання певної роботи, завищення її обсягу, складності, неправдивого повідомлення про настання страхового випадку, обман про факт виплати коштів за отримане майно, тощо.

Наведена нами класифікація способів шахрайства не претендує на завершеність, однак, за нашим переконанням, вона може бути корисною для використання у науковій та практичній діяльності.

А.В. Кочубей

кандидат химических наук, доцент,
доцент кафедры криминалистической техники
(Волгоградская академия МВД России)

Д.Э. Дубинин

соискатель кафедры криминалистики
(Краснодарский университет МВД России)

**ПРОБЛЕМЫ ВОЗБУЖДЕНИЯ
УГОЛОВНЫХ ДЕЛ ПО ФАКТАМ ПЛАГИАТА**

Развитие коммуникационных технологий существенно расширило возможности получения большего объема информации с меньшими временными затратами. Несомненно, этот весьма позитивный процесс – факт очевидный, не требующий ни обоснования, ни какого-либо дополнительного подтверждения.